

LEVEN EN WANDEL VAN ZORBÁS DE GRIEK

Nikos Kazantzakis

Leven en wandel
van Zorbás de Griek

Vertaald door Hero Hokwerda

Voor de vertaling van deze roman heeft de vertaler
een werkbeurs ontvangen van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά
(*Víos ke politía tou Aléxi Zorbá*), Athene 1959
(Ekdósis Elénis N. Kazantzáki)

© 1959 Nikos Kazantzakis

© Nederlandse vertaling 2015 Hero Hokwerda /

Uitgeverij Wereldbibliotheek 2015

Alle rechten voorbehouden

Omslag Nico Richter

Foto omslag Getty Images / Succession Willy Ronis /

Diffusion Agence RAPHO

NUR 302

ISBN 978 90 284 2614 6

www.wereldbibliotheek.nl

Voorwoord

Vaak heb ik het verlangen gehad te schrijven over leven en wandel van Alexis Zorbás, een oude arbeider die ik zeer heb liefgehad.

In mijn leven zijn mijn grootste weldoeners de reizen en de dromen geweest; van de mensen, levenden en doden, hebben maar heel weinigen mij bij mijn strijd geholpen. Maar als ik zou willen onderscheiden welke mensen het diepst hun sporen in mijn ziel hebben nagelaten, zou ik er misschien drie of vier noemen: Homerus, Bergson, Nietzsche en Zorbás.

De eerste is voor mij het kalme, fel lichtende oog geweest – als de zonneschijf – dat met een verlossend schijnsel alles verlicht; Bergson heeft mij verlost van onopgeloste filosofische agonieën die me in mijn eerste jeugdijaren kwelden; Nietzsche heeft mij verrijkt met nieuwe agonieën en me geleerd ongeluk, bitterheid, onzekerheid te sublimeren tot trots, en Zorbás heeft mij geleerd het leven lief te hebben en geen vrees te kennen voor de dood.

Als ik op de hele wereld vandaag één leidsman van de ziel moest kiezen, een goeroe, zoals ze in India zeggen, een ‘oudvader’, zoals de monniken op de Heilige Berg hem noemen, zou ik vast en zeker Zorbás kiezen.

Want deze man had wat een pennenlikker nodig heeft om gered te worden: de primitieve blik die vanuit de hoogte pijsnel zijn voedsel grijpt; de scheppende, elke ochtend weer nieuwe argeloosheid om alles onophoudelijk voor de eerste keer te kunnen zien en maagdelijkheid te geven aan de eeuwige elementen van alledag: lucht, zee, vuur, vrouw, brood; de vastheid van hand, de frisheid van hart, het lef om als een kerel de spot te drijven met zijn eigen ziel alsof hij een hogere kracht dan de ziel in zich

had, en ten slotte de wilde, klaterende lach uit diepe bron, dieper nog dan de schoot van de mens, die op kritieke ogenblikken verlossend losbrak uit de oude borst van Zorbás en die door los te breken alle omheiningen – moraal, godsdienst, vaderland – kon slopen die de stakkerige, bangelijke mens om zich heen opgericht heeft om zijn leventje veilig en wel te beredderen.

Wanneer ik bedenk met wat voor voedsel de boeken en schoolmeesters al die jaren mij bleven voeden om een uitgehongerde ziel te verzadigen, en wat voor leeuwenhersenen Zorbás mij in een paar maanden als voedsel gegeven heeft, kan ik maar met moeite mijn woede en droefheid bedwingen. Door een toeval is mijn leven teloorgegaan, te laat ben ik deze oudvader tegengekomen; wat er in mij nog te redden viel, mocht geen naam meer hebben. De grote wending, de totale verandering van front, de ‘verbranding’ en ‘vernieuwing’ hebben niet plaatsgevonden. Daar was het intussen te laat voor. En zo is Zorbás voor mij geen hoogverheven, dwingend levensvoorbeeld geworden, maar, helaas, tot een letterkundig onderwerp afgezakt om een stapel papier mee vol te krabbelen.

Dit droevig voorrecht, dat je het leven tot kunst maakt, loopt bij veel verscheurende zielen uit op een ramp. Want zo vindt de hevige hartstocht een uitweg en verdwijnt hij uit het hart; de ziel vindt verlichting, verstikt niet langer, voelt niet langer de noodzaak tot een gevecht van man tegen man door rechtstreeks in het leven en het handelen tussenbeide te komen – zij schept er alleen maar behagen in bewonderend toe te kijken hoe haar hevige hartstocht de lucht in kringelt en dooft.

En zij schept daar niet alleen behagen in, maar voelt ook trots; ze meent een hoogverheven werk te verrichten door het kortstondige, onvervangbare ogenblik – het enige in de oneindige tijd wat vlees en bloed heeft – zogenaamd te veranderen in een eeuwig ogenblik. En zo is Zorbás, die een en al vlees en botten was, in mijn handen afgezakt tot inkt en papier. Onwillekeurig, en terwijl ik zelfs het tegenovergestelde wilde, is de mythe van Zorbás al een hele tijd aan het kristalliseren in mijn hart, is daar de verborgen bewerking al aan de gang; in het begin ging het om een muzikale verwarring, een koortsachtig gevoel van genot en

*onbehagen, alsof een vreemd lichaam mijn bloed binnengedron-
gen was en mijn organisme strijd leverde om het te assimileren
en zo te temmen en te verdrijven. En om deze kern heen begon-
nen de woorden toe te stromen; ze omringden haar en voedden
haar als een embryo. De wazige herinneringen namen vastere
vorm aan, de weggezonden vreugden en bitterheden kwamen
boven, het leven verplaatste zich naar lichtere lucht en Zorbás
werd tot een sprookje.*

*Ik wist nog niet wat voor vorm ik aan dit sprookje van Zorbás
moest geven: roman, lied, ingewikkeld en fantastisch verhaal van
Duizend-en-een-nacht, of moest ik dor en droog de betogen ko-
piëren die hij aan een baai van Kreta tegen me afgestoken heeft
toen we daar woonden en mijngangen groeven, zogenaamd op
zoek naar bruinkool. Beiden wisten we maar al te goed dat we
met dit praktische doel zand in de ogen van de mensen strooiden;
wat ons betreft kon de zon niet vlug genoeg ondergaan, want
dan gingen de arbeiders naar huis en konden wij met ons beiden
op het strand neerstrijken om onze smakelijke boerenmaaltijd
naar binnen te werken, de volle Kretenzische wijn te drinken en
onze gesprekken te beginnen.*

*Zelf sprak ik de meeste keren niet; wat had een ‘intellectueel’
een draak te vertellen? Ik luisterde naar zijn verhalen over zijn
dorp in het Olympusgebergte, over de sneeuw, de wolven, de
komitadsji’s*, de Agia Sofia, de bruinkool, het magnesiet, de
vrouwen, God, het vaderland en de dood – en plotseling, wan-
neer hij voelde dat hij dreigde te stikken en de woorden hem te
klein werden, sprong hij dan op en begon op de dikke kiezels van
het strand te dansen.*

*Oud, recht van lijf en leden, knokig, het hoofd naar achteren
geheven, met kleine ronde ogen als van een vogel, danste hij daar,
terwijl hij kreten slaakte en met zijn stevige voetzolen op het
strand stampte en zeewater tegen zijn gezicht smeet.*

*Als ik naar zijn stem – niet zijn stem, zijn schreeuw – geluisterd
had, zou mijn leven waarde verkregen hebben; dan zou ik met*

---

* Partizanen uit de tijd van de Macedonische Strijd (rond 1900, tussen Grieken-
land en Bulgarije om het bezit van Macedonië).

vlees en bloed en botten beleefd hebben wat ik nu als een hasjiesj-roker bedenk en in de vorm van inkt en papier giet.

Maar ik heb het niet gedurfd. Ik zag Zorbás midden in de nacht briesend dansen en naar me roepen dat ik ook uit de gierlijke schulp van verstand en gewoonte op moest springen en met hem mee moest gaan op de grote reizen, en bibberend bleef ik zitten waar ik zat.

Heel wat keren in mijn leven heb ik me geschaamd als ik mijn ziel erop betrapte niet aan te durven wat de hoogste waanzin – de essentie van het leven – me toeriep te doen, maar nooit heb ik me zo voor mijn ziel geschaamd als ten overstaan van Zorbás.

Op een ochtend, bij het aanbreken van de dag, zijn we uit elkaar gegaan; ik trok weer naar den vreemde, ongeneeslijk getroffen door de faustische zucht naar kennis, hij sloeg de weg naar het noorden in en streek uiteindelijk neer in Servië, op een berg bij Skopje, waar hij een rijke magnesiaader scheen te hebben ontdekt. Hij strikte een paar mensen met geld, kocht gereedschap, rekruteerde arbeiders en begon weer mijngangen in de aarde te openen. Hij blies rotsen op, legde wegen aan, haalde water, bouwde een huis, trouwde als krasse oude man met een knappe vrolijke weduwe, Ljoeba, en kreeg een kind bij haar.

Op een dag in Berlijn kreeg ik een telegram: ‘Heb zeer fraaie groene steen gevonden, kom onmiddellijk! Zorbás.’

Het was de tijd van de grote honger in Duitsland. De mark was zo gekelderd dat je voor het verrichten van een kleine betaling tassenvol miljoentjes mee moest sjouwen, en wanneer je uit eten ging, maakte je je aktetas die bol van de bankbiljetten stond open en leegde die op tafel om te betalen; er braken dagen aan dat je tien miljard mark nodig had voor een postzegel.

Honger, kou, versleten colbertjes, afgetrapte schoenen; de rode Duitse wangen zagen nu lijkbleek. Een herfststorm, en de mensen vielen als dorre bladeren op straat neer. Baby’s kregen een stukje rubber om op te kauwen, om ze om de tuin te leiden en niet te laten huilen. De politie patrouilleerde op de bruggen over de rivier om te voorkomen dat moeders met hun baby’s ’s nachts het water in sprongen om zich te verdrinken en overal van af te zijn.

Het was winter en het sneeuwde. In de kamer naast me nam een Duitse hoogleraar sinologie om zich te warmen het lange penseel en probeerde op de onhandige manier van het Verre Oosten een of ander oud Chinees lied over te schrijven, of een uitspraak van Confucius. De punt van het penseel, de opgeheven elleboog en het hart van de wijze moesten een driehoek vormen.

‘Na een paar minuten,’ vertelde hij me tevreden, ‘stroomt het zweet me uit de oksels en krijg ik het warm.’

Zulke venijnige dagen waren het toen ik Zorbás’ telegram kreeg. In het begin was ik boos. Miljoenen mensen werden vernederd en op de knieën gedwongen, omdat ze geen droog stuk brood hadden om hun ziel en hun botten te sterken, en ja hoor, daar kreeg ik me een telegram dat ik er duizend mijl op uit moest trekken om een mooie groene steen te gaan zien! Ik vervloekte de schoonheid, omdat ze zo harteloos is en zich niet bekommert om de pijn van de mens.

Maar opeens schrok ik; de woede was al gezakt en ik voelde met afschuw dat de onmenselijke schreeuw van Zorbás beantwoordde aan een andere onmenselijke schreeuw in mij. Een wilde roofvogel in me schudde zijn veren om uit te vliegen.

Maar ik ben niet uitgevlogen; weer heb ik het niet gedurfd. Ik ben niet in de trein gesprongen, ben niet de goddelijke, woeste schreeuw in me gevolgd, heb geen dappere redeloze daad gesteld. Ik heb de afgemeten, kille, menselijke stem van de rede gevolgd. En ik heb mijn pen gepakt en aan Zorbás geschreven om het hem uit te leggen...

En zijn antwoord was: ‘Je moet het me maar niet kwalijk nemen, baas, maar je bent een pennenlikker. Had jij ook een keer in je leven een mooie groene steen kunnen zien, stakker die je bent, en heb je ’m niet gezien. Bij god, vroeger zat ik als ik niets te doen had me weleens af te vragen: bestaat er een hel of bestaat er geen? Maar gisteren toen ik je brief kreeg, zei ik: “Het kan niet anders of voor sommige pennenlikkers bestaat er een hel!”’

De herinneringen zijn op gang gekomen en verdringen zich en hebben haast. Het wordt tijd dat we orde op zaken gaan stellen en de draad van leven en wandel van Zorbás bij het begin op-

pakken. Ook de onbeduidendste voorvallen die met hem verbonden geraakt zijn, lichten op dit ogenblik helder op in mijn geest, beweeglijk en kostelijk als veelkleurige vissen in een doorschijnende zee in de zomer. Niets van hem is in me gestorven; wat Zorbás aangeraakt heeft, lijkt wel onsterfelijk geworden. En toch woelt er deze dagen een plotselinge ongerustheid in me: ik heb al twee jaar geen brief meer van hem gehad, hij moet nu over de zeventig zijn, misschien verkeert hij wel in gevaar. Vast en zeker verkeert hij in gevaar, hoe moet ik anders de plotselinge behoefte verklaren die me bevangen heeft om alles van hem op een rijtje te gaan zetten, me alles te herinneren wat hij me gezegd heeft en wat hij gedaan heeft en dat op het papier vast te leggen om het niet te laten verdwijnen. Alsof ik de dood wil uitbannen, zijn dood. Wat ik hier schrijf, is geen boek, vrees ik, het is een requiem.

Het boek, nu zie ik het, heeft alle kenmerken van een requiem. Het bord met de dodenspijs, versierd met een dikke laag poedersuiker en zijn naam er met kaneel en amandelen op geschreven: ALEXIS ZORBÁS. Als ik naar zijn naam kijk, springt meteen de indigoblauwe zee van Kreta op en overstroomt mijn hersenen. Woorden, gelach, dansen, dronkenschappen, zorgen, zachte gesprekken in de schemering, ronde oogjes die teder en minachtend op me gericht werden alsof ze me elk ogenblik welkom heetten, alsof ze elk ogenblik afscheid van me namen, voor altijd.

En zoals er wanneer we naar de versierde schotel met dodenspijs kijken nog veel meer herinneringen als trossen vleermuizen in de spelonk van ons hart hangen, zo raakte onwillekeurig vanaf het eerste ogenblik met de schim van Zorbás nog een andere diepgeliefde schim verstrikt, en daarachter, onverwachts, nóg een, van een aan lagerwal geraakte, duizendmaal opgemaakte, duizendmaal gekuste vrouw die Zorbás en ik ontmoet hadden op een zandige baai van Kreta aan de Libische Zee...

Het hart van de mens is vast en zeker een gesloten kuil bloed; zodra het zich opent, komen alle dorstige, ontroostbare schimmen aansnellen om te drinken en tot leven te komen, in steeds dichtere getale zodat ze de lucht verduisteren. Ze komen aansnellen om het bloed van ons hart te drinken, want ze weten dat er

*geen andere verrijzenis bestaat. En vóór alle anderen uit komt
vandaag Zorbás met zijn grote stappen aansnellen, en hij duwt
de andere schimmen aan de kant, want hij weet dat het requiem
vandaag voor hem wordt gehouden.*

Laten we dus ons bloed aan hem geven om tot leven te komen.

*Laten we doen wat we kunnen
om deze prachtige eter, drinker, harde werker,
rokkenjager en zwerver nog wat langer te laten leven.*

*De breedste ziel, het zekerste lichaam, de vrijste
schreeuw die ik heb leren kennen
in mijn leven.*

I

Ik heb hem leren kennen in Piraeus. Ik was naar de haven afgedaald om de boot naar Kreta te nemen. Het liep tegen het aanbreken van de dag en het regende. Er stond een krachtige zuidwester en het zeewater spatte helemaal tegen het cafeetje op. De glazen deuren waren dicht en binnen was de lucht zwaar van de geur van mensen en van salie. Buiten was het koud en de ruiten waren beslagen van alle asem. Vijf of zes zeelui die de nacht doorwaakt hadden, zaten in hun donkerbruine geitenharen hemden koffie en saliethee te drinken en door de wazige ramen naar de zee te turen.

De vissen, daas geworden door het gebeuk van de harde wind, hadden hun toevlucht in de laagte gezocht, waar het water rustiger was, en wachtten af tot de wereld daarboven tot bedaren zou komen; de vissers, opeengepakt in de cafés, wachtten al evenzeer tot het noodweer afgelopen was en de vissen hun angst kwijtraakten en weer naar het oppervlak kwamen om te bijten. De tongen, schorpioenvissen en roggen keerden van hun nachtelijke rooftochten terug om te gaan slapen. De dag brak aan.

De glazen deur ging open; een korte, tanige man van de haven stapte binnen, zonder hoofddekseel, op blote voeten en onder de modder.

‘Hé, Konstandís,’ riep een oude zeerob in blauwe jopper, ‘hoe is het, kerel?’

Konstandís spuugde kwaad op de grond.

‘Hoe zou het moeten wezen?’ antwoordde hij. “Goeiemorgen, café”, “Goeienavond, huis!” en weer “Goeiemorgen, café”, “Goeienavond, huis!”, dat is mijn leven. Maar werk, noppes!’

Sommigen lachten, anderen schudden vloekend het hoofd.

‘Het leven krijg je levenslang,’ zei een snorremans die bij het schimmentheater voor filosoof doorgeleerd had. ‘Levenslang, dat vervloekte leven!’

Een zacht, blauwgroen licht stroomde over de smerige ramen en drong het café binnen; het hechtte zich aan handen en neuzen en voorhoofden en sprong in de haard, en de flessen vatten vlam. De elektrische lampen verloren hun kracht; de cafébaas, die opgebleven was, stak slaperig zijn hand uit en doofde ze.

Een ogenblik was het stil. Alle ogen keken op, naar buiten, naar de slijkerige dag. Buiten klonk het geluid van de grommend brekende golven, binnen dat van een paar waterpijpen die stonden te pruttelen.

De oude zeerob slaakte een zucht.

‘Man, hoe zou het met kapitein Lemonís zijn?’ riep hij. ‘God sta hem bij!’

Hij wierp een grimmige blik naar buiten op de zee.

‘Pt, jij ouwe huwelijksbreker!’ gromde hij, en hij beet op zijn grijze snor.

Ik zat in een hoek; ik had het koud en bestelde nog een glas saliethee. Knikkebollend vocht ik tegen de slaap, de vermoeidheid en de ochtendlijke droefheid van de dag. Door de wazige ramen keek ik naar de haven, die ontwaakte en tekeering met sloopshoorns, karren en sloepschippers. Ik keek en keek, en een dicht net van zee, regen en vertrek wikkelde zich om mijn hart.

Ik had mijn ogen recht voor me gericht op de zwarte voorplecht van een groot schip dat nog tot aan de reling in de nacht verzonken lag. Het regende, en ik zag hoe de draden van de regen de hemel met het slijk verenigden.

En terwijl ik zo naar het zwarte schip en de schaduwen en de regen keek, nam mijn bitterheid langzamerhand een gezicht aan; de herinneringen kwamen boven en in de vochtige lucht nam, gemaakt van regen en verlangen, mijn geliefde vriend vastere vorm aan. Eens – wanneer? Vorig jaar? In een ander leven? – was ik naar deze haven afgedaald om afscheid van hem te nemen. Regen en kou en dageraad ook toen, herinner ik me, en ook toen een hart dat zwol van onrust.

Als gif is het langzame afscheid van mensen die je liefhebt; je

kunt er maar beter het mes in zetten en in één keer moederziel alleen komen te verkeren in het natuurlijke klimaat van de mens, de eenzaamheid. Maar in die regenachtige dageraad van toen kon ik me niet van mijn vriend losmaken. (Later – te laat, helaas – heb ik begrepen waarom.) Ik was met hem mee aan boord van het schip gegaan en zat in zijn hut, tussen de koffers die her en der verspreid stonden. Als hij ergens anders heen keek, nam ik hem langzaam en aandachtig op, alsof ik me al zijn trekken een voor een wilde inprenten: de lichtende groenblauwe ogen, het mollige jongensgezicht, de verfijnde, trotse uitdrukking en vooral zijn langvingerige, aristocratische handen.

Op zeker ogenblik ving hij mijn blik op, die gulzig, roofzuchtig over hem gleed. Hij keerde zich naar me toe met de spottende uitdrukking die hij aannam wanneer hij zijn ontroering wilde verbergen; hij keek vanuit een ooghoek naar me en begreep, en hij wilde de droefheid van het afscheid afleiden.

‘Hoelang nog?’ vroeg hij met een ironische glimlach.

‘Wat hoelang nog?’

‘Blijf je papier vreten, je met inkt besmeuren? Kom mee naar ginds, naar de Kaukasus; duizenden mensen van ons volk zijn daar in gevaar, kom mee, dan gaan we ze redden.’

Hij lachte, alsof hij de draak wilde steken met zijn verheven voornemen.

‘Misschien gaan we ze ook wel niet redden, natuurlijk,’ ging hij verder. ‘Maar dan redden we onszelf door onze poging hen te redden. Zo is het toch? Dat is toch wat je verkondigt, leermeester van me? “De enige manier om jezelf te redden is de strijd om anderen te redden...” Vooruit dus, ga je lessen maar eens in praktijk brengen... Kom mee!’

Ik antwoordde niet. Heilig, godenbarend Oosten, hoge bergen, Prometheus’ schreeuw genageld aan de rots... Genageld aan dezelfde rotsen was ons volk in die jaren, en het was roepende. Het was in gevaar en riep ook nu weer een eigen zoon om het te komen redden. En werkeloos hoorde ik die roep aan, alsof de pijn een droom was en het leven een meeslepende tragedie, en het van grote lomphed en naïveteit zou getuigen uit je loge het toneel op te springen en in het bedrijf tussenbeide te komen.

Mijn vriend wachtte mijn antwoord niet af en stond op. Het schip floot nu voor de derde keer. Hij stak zijn hand uit.

‘Het beste, papiermol!’ zei hij spottend om zijn ontroering te verbergen.

Hij wist maar al te goed dat het een schande was je hart niet onder controle te hebben. Tranen, tedere woorden, wilde gebaren... volkse vertrouwelijkheden schenen hem ongepastheden toe die de mens onwaardig waren. Nooit hadden wij, die zoveel van elkaar hielden, een teder woord gewisseld; we speelden met elkaar als wilde dieren, met de nagels uit. Hij was verfijnd, ironisch, beschaafd, ik een barbaar. Hij was beheerst en kon gemakkelijk alle uitingen van zijn ziel kwijt in de glimlach rond zijn mond; ik was bruusk en kon te pas en te onpas in onbeschaafd lachen uitbarsten.

Zelf wilde ik ook mijn verwarring met een hard woord maskeren, maar ik schaamde me. Nee, ik schaamde me niet; het lukte me niet. Ik drukte zijn hand; ik hield haar beet en liet niet los. Hij keek me verwonderd aan.

‘Ontroering?’ zei hij met een poging tot een glimlach.

‘Ja,’ antwoordde ik rustig.

‘Waarom? We hadden het toch afgesproken, al die jaren waren we het toch eens? Hoe zeggen die Japanners het ook weer, op wie je zo gesteld bent? *Fudooshin!* Apathie, onverstoorbaarheid, het gezicht een onbeweeglijk masker met een glimlach. Wat er achter het masker gebeurt, is onze eigen zaak.’

‘Ja,’ antwoordde ik weer, terwijl ik mijn best deed niet in allerlei grote woorden uit te barsten – ik wist niet zeker of ik mijn stem zou kunnen beheersen, of ze niet zou gaan trillen.

De gong klonk op het schip om van hut tot hut de bezoekers weg te sturen. Het miezerde. De lucht vulde zich met hartstochtelijke afscheidswwoorden, dure eden, langgerekte kussen, snelle, hijgerig geuite verzoeken... Moeder viel zoon, vrouw man, vriend vriend in de armen. Alsof ze voor altijd afscheid namen, alsof dit kleine afscheid hen aan het grote afscheid deed denken. En de zoete klank van de gong van voor- tot achterstevan klonk plotseling als een doodsklok in de vochtige lucht.

Mijn vriend boog zich naar me toe.

‘Luister,’ zei hij zacht, ‘je hebt toch geen kwalijk voorgevoel?’

‘Jawel,’ antwoordde ik weer.

‘Geloof je in die sprookjes?’

‘Nee,’ antwoordde ik met zekerheid.

‘Nou dan?’

Er was geen ‘dan’; ik geloofde er niet in, maar ik was bang.

Mijn vriend legde licht zijn linkerhand op mijn knie, zoals hij op ogenblikken van de grootste hartelijkheid gewoon was, wanneer we met ons beiden praatten en ik hem ertoe aanzette een bepaald besluit te nemen en hij zich verzette en ten slotte instemde en dan mijn knie aanraakte alsof hij zeggen wilde: uit liefde zal ik doen wat je wilt...

Twee, drie keer knipperden zijn oogleden. Hij keek me weer aan. Hij begreep dat ik heel bedroefd was en aarzelde onze geliefde wapens te hanteren: de lach, de spot...

‘Goed dan,’ zei hij. ‘Geef me je hand; als een van ons beiden in levensgevaar komt te verkeren...’

Hij zweeg, alsof hij zich schaamde. Wij, die jarenlang de spot hadden gedreven met zulke metapsychische luchtfietserij en vegetariërs, spiritisten, theosofen en ectoplasma’s op één hoop gooiden...

‘Ja?’ vroeg ik terwijl ik probeerde te raden.

‘Laten we er een spelletje van maken,’ zei hij snel om van de gevaarlijke zin af te komen waarin hij verstrikt geraakt was. ‘Als een van ons beiden in levensgevaar komt te verkeren, moet hij zo intens aan de ander gaan denken dat hij hem waarschuwt, waar hij zich ook bevindt... Afgesproken?’

Hij deed zijn best te lachen, maar zijn lippen leken wel bevroren en bewogen niet.

‘Afgesproken,’ zei ik.

Mijn vriend vreesde dat zijn ontsteltenis al te zeer opviel en voegde er snel aan toe: ‘Ik geloof natuurlijk niet in zulke psychische communicatie via de lucht...’

‘Dat geeft niet,’ mompelde ik. ‘Het is goed zo...’

‘Nou, goed dan, het is goed zo; laat het maar een spelletje van ons zijn. Afgesproken?’

‘Afgesproken,’ antwoordde ik weer.

Dit waren onze laatste woorden. We drukten elkaar zonder iets te zeggen de hand, de vingers verstrengelden zich vol verlangen, scheidden zich plotseling en ik haastte me zonder nog om te kijken weg, alsof ik achtervolgd werd. Even wilde ik omkijken om mijn vriend nog één keer te zien, maar ik bedwong me. Niet omkijken, droeg ik mezelf op, basta!

Een en al slijk, de ziel van de mens, onbewerkt en onbehouden, met de zinnen nog grof en boers, zonder iets zuivers en zekers; ze kan niet raden – als ze raden kon, hoe anders zou dit afscheid dan geweest zijn!

Het werd steeds lichter en de twee ochtenden vloeiden in elkaar over; het geliefde gezicht van mijn vriend zag ik nu helderder, het werd, droevig en onbeweeglijk, natgeregend in de wind van de haven. De glazen deur van het café ging open, de zee gromde en er stapte een zeeman met korte O-beentjes en hangende snor naar binnen. Blijde stemmen braken los.

‘Welkom, kapitein Lemonís!’

Ik kroop in mijn hoekje weg en probeerde mijn ziel weer te concentreren, maar het gezicht van mijn vriend was al opgelost in de regen en verdwenen.

Kapitein Lemonís had zijn kralenketting tevoorschijn gehaald en zat er rustig mee te spelen, nors en zonder veel woorden. Ik vocht om niets te zien en te horen en het verdwijnende visioen nog vast te houden. Nog een keer de woede door te maken die me toen overmand had; niet de woede, maar de schaamte toen mijn vriend me ‘papiermol’ genoemd had. Hij had gelijk! Ik, die zo van het leven hield, hoe was ik nu al jarenlang in al die inkt en papieren verstrikt geraakt! Mijn vriend heeft me op die dag van het afscheid geholpen helder te zien. Ik was blij; nu ik dan de naam van mijn misère kende, kon ik haar misschien gemakkelijker overwinnen. Alsof ze niet langer verspreid, onlichamelijk en ongrijpbaar was; alsof ze een lichaam had aangenomen en het me nu makkelijk viel ertegen te vechten.

Dit harde woord van mijn vriend zeurde in me na, en sindsdien was ik op zoek naar een aanleiding om de papieren eraan te geven en me op de daad te storten. Ik walgde ervan en schaam-

de me ervoor dat ellendige knaagdier tot mijn geestelijk familie-wapen te hebben. En een jaar geleden vond ik de kans; aan een baai van Kreta, aan de kant van de Libische Zee, had ik een verlaten bruinkoolmijn gehoord, en nu was ik op weg naar Kreta om daar met eenvoudige mensen, arbeiders en dorpelingen, te gaan leven, ver van de klasse der papiermollen.

Ik maakte me op om erheen te gaan en was zeer geroerd, alsof deze reis van me een of andere diep verborgen zin had; innerlijk had ik het besluit genomen een andere koers te gaan volgen. ‘Tot nog toe, ziel van me,’ zei ik, ‘was het de schaduw die je te zien kreeg en had je daar genoeg aan; nu leid ik je naar het vlees.’

Ik was gereed; aan de vooravond van het vertrek, bij het doorzoeken van mijn papieren, had ik een half voltooid manuscript aangetroffen. Ik nam het in mijn handen en bladerde het aarzelend door. Twee jaar lang nu al was er in mijn innerlijk een onrust, een groot verlangen, een kiem: *Boeddha*. Onophoudelijk voelde ik in mij hoe hij at, assimileerde, vorm aannam. Hij groeide, trapte, begon tegen mijn borst te schoppen, wilde eruit. En nu kon ik het niet over mijn hart verkrijgen hem weg te gooien; ik kon het niet. Het was te laat nu voor zo’n geestelijke abortus.

Een ogenblik, toen ik het manuscript besluiteloos in handen hield, bewoog de glimlach van mijn vriend in de lucht, een en al tedere ironie. ‘Ik neem het mee!’ zei ik koppig. ‘Ik ben niet bang; ik neem het mee, lach maar niet zo!’ Ik pakte het voorzichtig in, alsof ik een baby inbakerde, en nam het mee.

De stem van kapitein Lemonís klonk zwaar en hees. Ik spitste mijn oren; hij sprak over de boze geesten die zich tijdens de storm op de masten van zijn schip hadden gezet en eraan likten.

‘Week en glibberig, als je ze pakt, raken je handen onder de vlammen; ik smeerde mijn snor ermee in en de hele nacht gloeide ik als een duivel. De zee stroomde dus het schip binnen en de steenkool die ik geladen had, raakte doorweekt en werd loodzwaar. Het schip begon te kapseizen, maar toen greep God in; Hij gooide zijn bliksem, de luiken braken open en de zee stroomde vol steenkool. Het schip was een stuk lichter geworden en richtte zich op, en zo heb ik het gered. Dat hebben we ook weer gehad!’

Ik haalde uit mijn jaszak mijn kleine reisgenoot Dante tevoorschijn, stak mijn pijp aan, leunde tegen de muur en maakte het me gemakkelijk. Een ogenblik weifelde mijn verlangen: waaruit zou ik de onsterflijke verzen naar boven halen? Uit de hete pek van de hel, uit de koele vlam van de louteringsberg? Of zou ik rechtstreeks naar de hoogste verdieping doorstormen, die van de hoop van de mens? Wat ik maar wilde, kon ik kiezen. Ik hield mijn minuscule Dante in handen en verheugde me in mijn vrijheid. De verzen die ik in de vroege ochtend koos, zouden bepalend zijn voor mijn hele dag.

Ik boog me over het dichte visioen om een besluit te nemen, maar te laat; opeens voelde ik een onrust in me en keek ik op. Ik had het gevoel, hoe, weet ik niet, of zich in de kruin van mijn hoofd twee gaten openden; ik draaide me met een ruk om en keek achter me naar de glazen deur. In mijn geest flitste de hoop op: ik ga mijn vriend weerzien. Ik was gereed om het wonder te ontvangen. Maar ik had me vergist; een oude man van rond de vijfenzestig, boomlang, knokig, met opengesperde ogen, had zijn gezicht tegen het glas gedrukt en keek naar me. Onder zijn arm droeg hij een kleine, platte zak.

Wat nog de meeste indruk op me maakte, waren zijn spottende, droevige, onrustige ogen, een en al vuur. Zo schenen ze me toe.

Zodra onze blikken elkaar gekruist hadden, was het of hij zich ervan vergewist had dat ik de man was die hij zocht, en vastbesloten stak hij zijn hand uit en deed de deur open. Snel en met verende tred liep hij tussen de tafeltjes door en hij kwam bij me staan.

‘Op reis?’ vroeg hij. ‘Waarheen, als ik vragen mag?’

‘Naar Kreta. Waarom vraag je dat?’

‘Mag ik mee?’

Ik bekeek hem aandachtig. Ingevallen wangen, stevige kaak, uitstekende jukbeenderen, grijs krulhaar, fonkelende ogen.

‘Waarom? Wat moet ik met je?’

Hij haalde zijn schouders op.

‘Waarom! Waarom!’ zei hij verachtelijk. ‘Kan een mens dan nooit eens iets doen zonder “waarom”? Zomaar, voor de lol. Je zou me als kok kunnen meenemen, om maar wat te noemen, ik kan als de beste allerlei soorten soep maken...!’